DIN LEXICUL LATIN MOŞTENIT ÎN GRAIURILE ROMÂNEŞTI ACTUALE (X)

TEOFIL TEAHA

DEPĂRA. O adevărată relicvă lexicală, moştenită din latină, verbul de conjugarea I *a depărá* este consemnat de Gorovei în *O samă de cuvinte*, p. 225, unde este definit: „a feri, a înlătura cu mâinile ori cu picioarele tot de pe lângă ori de pe tine...".

Un derivat *depărat* a fost înregistrat din localitatea Zagra, jud. Bistriţa-Năsăud, în locuţiunea *bun şi de apărat şi de depărat*, citată de Drăganu, *Etimologii*, p. 700.

Dicţionarele au ignorat existenţa acestui cuvânt în limba română. Singur Ciorănescu (nr. 2854) îl inserează pe *a depăra* în dicţionarul său, definindu-l prin „a îndepărta, a separa" şi făcând totodată precizarea că este „puţin folosit în Transilvania", fără însă să indice în care zonă anume este cunoscut.

Că în trecut acest cuvânt s-a bucurat, la nivelul graiurilor, de o mult mai largă răspândire ne-o dovedesc şi următoarele exemple auzite şi notate, cu ani în urmă, în satul natal Câmp, jud. Bihor: „Ai grije măi muiere, *depară* pruncuţu de lângă focăraie [vâlvătaie] să nu să joace aproape de foc, că s-aprinde una, două cămeşuţa pă iel"; „Alină-te, măi pruncúle, feri-te-nt-o parte că mă-ncurci de la treabă, când vez că-s grăbită, nu sta în calę mę, *depără-te* din picioarele mele, du-te şi te joacă p-afară"; „Io-ţ spun una şi bună, ca să ştii: când îi băut, *să te depéri* din faţa lui, că-i rău la băutură, şi nu-l contra în voarbe, c-atunce-i baiu gata!".

Drept etimon pentru verbul *a depăra* „a feri, a înlătura", omonim cu *a depăra* „a smulge părul (din cap), a depila" (< lat. *depilare*), N. Drăganu (*lucr. cit*.) a propus un lat. **de-parare*. Prototipul latin *parare* „préparer, régler, disposer etc." (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Guţu, s.v.) a dezvoltat şi unele compuse, ca, de exemplu, *disparare, separare* „séparer" (cf. Ernout – Meillet, s.v.), astfel încât e de presupus şi posibila existenţă în latina populară a unui alt compus: **de-parare*, posibilitate avansată de N. Drăganu.

În romanitatea occidentală lat. *parare* (> it. *parare*; engad., fr. *parer*; occit., cat., sp., pg. *parar*) a dezvoltat sensurile lui „défendre" (a evita un pericol, a (se) feri (de), a apăra, a proteja etc.) (cf. FEW VII, 635; Alibert, 526; Devoto, 303; Mihăescu, *La romanité*, 290) – dezvoltare semantică similară cu cea a lat. **deparare*, în română.

PEDESTRU. Adjectivul *pedéstru* „olog, schilod de un picior, şchiop; ciung de o mână, infirm din naştere; neputincios, amărât, nevoiaş, cerşetor" a dezvoltat

FD, XXX, Bucureşti, 2011, p. 117–126

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

aceste sensuri noi față de cel etimologic din lat. *pedester, -tris* „care merge pe jos” – sens primar atestat la Neculce, Cantemir, Ureche, Biblia 1688 (cf. DLR, s.v.), dar şi în graiurile actuale din Moldova (cf. NALR – Mold. Bucov., I, MN plş. 32).

Cu ani în urmă am arătat (Teaha, *Crişul Negru*, p. 112–114) că aceste noi accepțiuni cunosc o largă răspândire în graiurile din Banat, Hunedoara, Bihor, Apuseni, arie care se prelungeşte printr-o fâşie îngustă până în nordul jud. Bistrița-Năsăud şi se termină în Maramureş (vezi şi harta lingvistică în *lucr. cit*., p. 113). Contribuții ulterioare semnate de Al. Rosetti („Revue de linguistique romane”, tome 33, 1969, p. 75–78), de Valeriu Rusu (SCL XXI, 1970, nr. 4, p. 491–493) şi de V. Frățilă (*Lex. şi topon.*, 1987 p. 76–77) întregesc datele asupra termenului aflat în discuție, date pe care le completăm acum cu noi şi recente informații înregistrate în atlasele lingvistice regionale, după cum urmează:

NALR – Ban., I, h. 122: schilod: *pedestru*: pct. 2, 16, 40, 51, 53, 57, 58, 61, 67, 84, 88, 94; idem, h. 120: ciung: pct. 45, 56, 58, 59, 71, 73; idem, h. 30: chior: *pedestru de un ochi*: pct. 50. (vezi şi Ioniță, *Lexic din Câlnic*, p. 323: *piedestru*, s. şi adj. „infirm, invalid”).

NALR – Criş., I, h. 177: *pedestru* „fără un picior sau o mână”: pct. 101, 103, 107–110, 122; „şchiop”: pct. 102, 116, 134; „fără picioare sau fără mâini”: pct. 104; „nu poate să umble din naştere”: pct. 105; „nu poate să umble, îi şchiop şi vai de el, chiar dacă-i bogat, tăt pedestru-i”: pct. 106; „schilod”: pct. 111; „fără un picior”: pct. 113; „infirm de mână sau de picior”: pct. 114; „şchiop sau fără mână”: pct. 115, 119; „fără un picior sau paralizat de picioare sau de mâini”: pct. 120; „ciung, orb, şchiop”: pct. 123, 128, 133, 170, 182–184, 191, 195.

ALRR – Transilv., II, h. 178: *pedestru* formează o arie care acoperă în întregime jud. Hunedoara, Alba, Cluj şi Bistrița-Năsăud: „om schilav”: pct. 247; „cel mai bătut de soarte om, nici nu vede, nici nu aude şi n-are nici ce mânca”: pct. 248; „om nenorocit, cu defecte fizice (grave), care nu (prea) poate lucra”: pct. 249, 250, 308, 324, 325, 327–331, 347–352, 370, 371, 374, 401–403, 405, 430–432, 455, 458–460; „om nenorocit, amărât”: pct. 256, 449; „om slăbănog”: pct. 266; „om ciung, lipsit de o mână sau de un picior”: pct. 326, 332; „om lipsit de vedere”: pct. 333, 404, 429; „om infirm, care nu se poate purta”: pct. 346; „om fără mâini sau picioare, cerşetor”: 456.

Numeroase înregistrări personale, adunate de-a lungul anilor, confirmă vitalitatea de care se bucură termenul *pedestru* „infirm, schilod, şchiop, ciung” în localitățile: Jupalnic, Eşelnița, Dubova (Porțile de Fier); Armeniş, Marga (jud. Caraş-Severin); Toteşti, Ilia, Vălişoara, Țebea, Baia de Criş, Vața de Jos (jud. Hunedoara); Groşi, Hălmagiu, Măgulicea, Vârfurile (jud. Arad); Câmp, Ştei, Pietroasa, Budureasa, Meziad, Şoimi, Ceica, Holod (jud. Bihor); *porumb pedestru* „nedezvoltat, pipernicit” (Țebea); *pedeastră* „(sămânță de cânepă) măruntă, mică la bob” (*Texte Bistrița-Năsăud*, p. 325).

POARCĂ. Termenul *poárcă*, s. f. „purcea, scroafă” – cuvânt moştenit din lat. *porca* „scroafă” (cf. PEW 1346; DLR, s.v.; MDA, s.v.) – ne-a reținut atenția

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

prin faptul că în CDDE 1426 se face precizarea că acesta s-a „păstrat numai în numele jocului copilăresc *de-a poarca*” (v. şi REW 6656). Nici în CADE (s.v.), *poarcă* nu este prezentat ca având şi înţelesul de „scroafă”, fapt infirmat de majoritatea dicţionarelor.

După TDRG (p. 123, ediţia Paul Miron), o primă atestare în limba română a termenului *poarcă* datează ca nume de familie: *Porca*, încă din anul 1500 (vezi şi N. A. Constantinescu, *Dicţ. onom*., p. 351).

În graiurile dacoromâne, *poarcă* „scroafă” este semnalat spre finele secolului al XIX-lea în răspunsurile primite la Chestionarul prin corespondenţă al lui Hasdeu, din localităţile: Godeni – Muscel (H IX, 244) şi Pietroşiţa – Dâmboviţa (H IV, 153) (apud DLR, s.v.), precum şi la Marian, *Satire*, p. 64, iar mai târziu la Papahagi, *Cercet. Apuseni*, p. 86, localit. Albac şi la Petrovici, *Folclor din Scărişoara*, p. 125, 173.

Atlasul lingvistic român (ALR I, Chest. 1140 – ms.) înregistrează prezenţa lui *poárcă* „scroafă” în punctele cartografice: 370 (Pojorâta – Suceava), 428 (Hâjdieni – Bălţi), 436 (Năduşita – Soroca), 440 (Plopi – Soroca), 772 (Fundata – Braşov); *poarcă sălbatică*: pct. 365 (Ciocăneşti – Suceava) (ALRM II, s. n., h. 496).

Alte atestări le aflăm consemnate în atlasele regionale: *poarcî* „purcea”: pct. 19, 21 din Bucovina de Nord (ALRR – Bas., III, h. 321) sau în nordul Basarabiei (Nesfoia – Hotin) (*Graiuri româneşti*..., p. 288–289, 493). De asemenea, îl întâlnim pe *poarcă* „scroafă” în Vrancea: pct. 721 (Andreiaşu de Jos) (ALRR – Munt. Dobr, II, h. 289) şi *p̯uarcă* „scroafă”, în pct. 454 (Fundata – Braşov) (ALRR – Transilv., III, MN plş. 56).

Locuţiunea *de-a poarca* din jocul de copii cunoaşte o largă răspândire în graiurile dacoromâne (ALR II, s. n., h. 1302).

Dacă la nord de Dunăre, lat. *scrofa* „truie; Mutterschwein” a lăsat un urmaş în dr. *scroafă*, cu un sens identic cu cel din latină, în dialectele româneşti sud-dunărene circulă doar urmaşi ai lat. *porca* „scroafă” (cf. PEW 1346; TDRG, s.v.; H. Mihăescu, *La romanité*, p. 264–265).

Astfel, în aromână, femela porcului este denumită cu termenul *poárcă* (pl. *poárţe*), s. f. „scroafă” (CDDE 1426; TDRG, s.v.); *alágă, alágă p̯o̯árca, poárca cu purţel'i* (= aleargă, aleargă poarca, scroafa cu purceii) (DDA, s.v.); vezi şi Saramandu, *Aromâna în Dobrogea*, p. 538: *p̯o̯árcă* (pl. *p̯o̯árţi*), s. f. „scroafă”; idem, p. 351: *pórcul̯u*/... *l̯o̯am un(u̯ purţél(u̯* /... *sau do̯i*/... *dí la p̯o̯árcă*; vezi, de asemenea, Rosetti, *Rom. din Alb*., p. 31: *p̯o̯árcă greávă, poárcă pintecoásă* „scroafă a făta”; Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în DR VI, p. 530 şi DR VIII, p. 325.

La megleniţi sunt consemnate formele: *p̯órcă, p̯o̯árcă* (pl. *porţi*) „scroafă” (TDRG, s.v.; Candrea*, Glosar megl*., p. 183; Capidan, *Megl*, p. 229; ALRM, s. n., h. 496: *p̯o̯árcă divă* „scroafă sălbatică”: pct. 012).

Pentru dialectul istroromân datele referitoare la *pórke* s. f. „scroafă” sunt prezentate într-o importantă contribuţie, apărută recent (Frăţilă – Bărdăşan, *Istr.*, p. 252–253).

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

În latină, numele generic pentru porcul mascul era *verrēs* „vier", iar femela era denumită *scrofa* „truie; Mutterschwein". Pentru a denumi femela, Cato utiliza fie sintagma *porcus femina*, fie sinonimul *porca* (cf. Ernout – Meillet, s.v.)

În romanitatea occidentală, lat. *porca* are descendenți cu același sens (truie; Mutterschwein) în: it., occit., cat., pg. *porca*; sp. *puerca* (CDDE 1426; REW 6656); *porca* „femina del porco, troia" (DEI IV, 3019); occit. *porca* „truie châtrée; salope" (Alibert, 559); castil. *puerca* „hembra del puerco"; cat., pg., gall. *porca* „idem" (Garcia de Diego 5149: cerda = scroafă).

Atlasul lingvistic al Italiei şi Elveției Meridionale (AIS) înregistrează frecvent forma *pòrka* „troia" în Istria (AIS VI, h. 1090).

Prin extensiune de sens, în unele zone ale Italiei, termenul *porca* denumește și o femeie prostituată: la puttana (AIS IV, h. 721), *porca madonna* (AIS IV, h. 811). De asemenea, în occitană, *porca* are și sensul de „salope" (femeie îngălată), iar în spaniolă *puérca* denumește și „o femeie murdară".

De remarcat că sensul de „partie proeminente du sillon", „striscia di terra fra solco e solco" al lat. *porca* (Ernout – Meillet, s.v.; Devoto, s.v.; Guțu, s.v.) s-a perpetuat doar în romanitatea occidentală: it. *porca* (tosc., abruzz., apul., campagn.) (AIS VII, h. 1419: la porca: il terreno cultivato tra due filari di vitti o d'alberi); vezi și REW 6657: lat. *porca* „Furche" (brazdă): it. *porca*, cat. *porca* „Furchenweite" (lățimea brazdei), sp. *porca* „Feldrain" (răzor, lizieră); FEW IX, 184: lat. *porca* „Furchenkamm" (coama, creasta unei brazde): it., cat. *porca*; sp. *puerca*; Garcia de Diego 5150: lat. *porca*: castil. *puerca* „cabalette entre dos surcos" (răzor, coamă între două brazde), pg., gall. *porca* „idem".

REȚEA. Substantivul feminin *rețeá* (pl. *rețéle*), termen învechit și regional, este cunoscut, mai ales la nivel dialectal, cu înțelesul de „împletitură cu ochiuri, lucrată din fire de ață, de sfoară etc.; fileu, plasă, năvod; țesătură rară". Neologismul *rețea* (< fr.) nu face obiectul cercetării de față.

După Giurescu, *Istoria pescuitului*..., p. 40, 52, *plasa* (de pescuit) este cunoscută pe teritoriul țării noastre încă din neolitic.

Denumirea de *rețea* a acestei unelte de pescuit face parte din terminologia ocupațiilor tradiționale ale poporului român, terminologie moștenită din latină (vezi și Iordache, *Ocupații tradiționale*..., vol. II, p. 250).

O primă atestare a cuvântului *rețea* în limba română o aflăm spre finele secolului al XVII-lea în *Anonymus Caransebesiensis*, iar mai târziu (1730) la N. Iorga, *Studii şi documente*..., vol. XI, p. 64: „Năframă de mâni cu *rățéle*".

Odată cu dezvoltarea comerțului, în secolul al XIX-lea, termenul *rețea* cunoaște o largă circulație în țările române: „Am primit acum de curând: mătăsării de Veneția, tulpanuri, panglice, *rățéle* și horbote din Lipsca" (N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi*, București, 1863, p. 90); „Cucoanele erau... cu *rețéle* pe la gât, cu evantaiuri în mână..." (Teleor, *Schițe umoristice*, p. 46); „Un lup prins în *rățăle* (Sevastos, *Poveşti*, p. 254, apud TDRG, s.v.).

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

Frecvenţa termenului aflat în discuţie este confirmată şi de inserarea acestuia în dicţionarele bilingve apărute în acea perioadă (cf. Pontbriant, 634; Barcianu, 222; Cihac I, 230; Gheţie, 366).

Date recente sunt oferite de atlasele lingvistice regionale, unde termenul *reţea* este înregistrat cu sensul de „dantelă” în Oltenia: *răţă*, pl. *răţăle*: pct. 943, localit. Corneşti – Stolojani, jud. Gorj (NALR – Olt., II, h. 286); în Muntenia: *reţeá*, pl. *reţéle*: pct. 824, localit. Mihăileşti, jud. Giurgiu (ALRR – Munt. Dobr., IV, h. 477), dar şi în Transilvania, în zona Făgăraşului: *rʼáţă*, pl. *rʼéţe*: pct. 439; *rʼáţă*, pl. *réţe*: pct. 440; *riéţe* (pl.): pct. 421, 438 (ALRR – Transilv., IV, MN plş. 132).

De remarcat şi existenţa în maghiară a formei *rece* „csipke, háló; Netz, Spitze”, considerată ca având drept etimon lat. *rete*, atestată documentar la 1580 şi pentru care în *A magyarnyelv történeti – etimológiai szótára*, Budapest, 1976, p. 355 se face trimitere la REW 7255 şi la DEI V, 3239, dar se ignoră existenţa acestui cuvânt şi în limba română.

Drept etimon al rom. *reţea*, Cihac (I, 230) indică un lat. **reticella*, în timp ce toţi ceilalţi etimologişti (Tiktin, „Zeitschrift für romanische Philologie”, XI, p. 57; PEW 1456; Resmeriţă, p. 662; Şăineanu, *DU*, s.v.; Philippide, *Orig. rom*., I, p. 64; CADE, s.v.; Drăganu, DR VII, p. 191–194; REW 7255a; Ciorănescu 7158; DLR, s.v.; DEX, s.v.; MDA, s.v.) consideră că acest cuvânt îşi are sorgintea în lat. **retella*, diminutiv de la lat. *rete*, *retis* „plasă, reţea” (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; Guţu, s.v.).

N. Drăganu (*lucr. cit*.) face, pe bună dreptate, precizarea că rom. *réţe* (*răţe*), cu accentul pe prima silabă, a fost influenţat de magh. *rece* (vezi şi exemplele menţionate mai sus din *Atlasul lingvistic al Transilvaniei*), astfel încât nu împărtăşim opinia lui Ciorănescu 7158, anume că: „Contaminarea cu magh. *réce* (Drăganu, DR, VII, 191–194) nu pare o ipoteză necesară”.

RUGÍ. Verbul de conjugarea a IV-a *a rugí* „a rage, a mugi, a răcni, a urla, a zbiera” reprezintă un cuvânt învechit şi regional, moştenit din lat. *rugire* (PEW 1481; TDRG; REW 7428; FEW X, 548; Puşcariu, *Însemnările autorului*..., p. 90; Ciorănescu 7279; DLR, DEX; MDA).

În textele de limbă română veche este atestat (1683) la Dosoftei (*V. Sf*.): „Doi lei... veniră... şi căzură la picioarele lui *rugind* de i-să-nchinară” (apud TDRG, s.v.).

Îl regăsim, de asemenea, într-un descântec cules din localitatea Drăgăneşti, jud. Teleorman: „Tu,... spurcate / Nu mugi ca bou / Nu râma ca porcu / Nu *rugea* ca, câinele” (Tocilescu, *Mater. folk*., p. 624), precum şi în dicţionarul român-maghiar al lui Gheţie, p. 387: *rugésc*, IV „mugesc, răcnesc [magh. *bög*]”.

Primul dicţionar care îi indică şi originea (< lat. *rugire*) este cel al lui Cihac (I, s.v.).

Cu mulţi ani în urmă, am auzit, întâmplător, rostit verbul *a rují*, într-o conversaţie purtată între două femei din localitatea Delani (lângă Beiuş): „Să ştii măi muiere că vaca asta umblă după boi [= este în călduri], că *rujéşte* tare mult şi nu mai stă locului să pască, umblă tăt *rujínd* întruna”.

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

O recentă confirmare a existenței acestui verb în graiul bihorean o aflăm într-un sat învecinat cu Delani, anume satul Meziad care face obiectul unei interesante monografii, apărută de curând şi în care, într-un *glosar* este consemnată existența în graiul local a verbului de conjugarea a IV-a *a rugí* „a rage" (Miheş, *Satul Meziad*, p. 150).

În aromână, Tache Papahagi (DDA, s.v.) consemnează expresia: *rujeáşte năirít calu* (= calul nechează supărat) şi face trimitere la *arujéscu*, vb. IV „a necheza" (hennir), pentru care indică însă drept etimon v. sl. *rŭjati*.

În latină, *rugio, -ire* avea înțelesul de „rugir" (= a rage, a răcni, a urla) sau „être enroué" (= a fi răguşit). Un sens figurat este atestat în secolul IV – V d. Cr., la Hieronimus: *rugiens venter* (= stomacul care urlă de foame); *intestinorum rugitus* (= chiorăială) (Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.).

În romanitatea occidentală, lat. *rugire* are descendenți în: it. *ruggire* (DEI V, 3295; Devoto, s.v.; AIS VI, h. 1060: mugghiare (= a rage, a mugi): *ruzáre*: pct. 385 (localit. Cavarzere); AIS VI, h. 1094: grugnire, (il porco) grugnisce (= grohăie): *ruggire*; occit. *rugir* (Alibert, s.v.); v. fr. *ruir(e)* (FEW X, 546); v. sp. *ruir* (Garcia de Diego 5766; Corominas IV, 85).

SUN. Cuvântul *sun*, s. n. „sunet de clopot; ecou, răsunet, vuiet, bubuit", continuator în limba română al lat. *sonus, -i*, s. m. „son, ton, bruit, voix" (Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; Guțu, s.v.) este atestat în textele din secolul al XVI-lea (Ov. Densusianu, *Histoire*, II, Paris, 1938, p. 501; Al. Rosetti, în SCL XXXII, 1981, p. 527; Florica Dimitrescu, *Contrib*., p. 57, 228), iar mai târziu şi în *Țiganiada* , vers 4714).

Dicționarele româneşti îl includ pe *sun* „sunet" în paginile lor, considerându-l element moştenit din latină (cf. TDRG, CADE, Scriban, DLR, MDA; Mihăescu, *La romanité*, p. 278; Puşcariu, *Însemnările autorului*..., p. 102).

La Ciorănescu (nr. 8368) explicația oscilează între a-l considera pe *sun* ca fiind un derivat (< rom. *a suna*) sau: „probabil din lat. *sonus*", iar DEX-ul nu include în paginile sale decât neologismul *son* „sunet, ton", împrumut din fr. *Son* (< lat. *sonus*).

Marile dicționare etimologice romanice (REW 8090 şi FEW XII, p. 102–103) ignoră existența unui urmaş al lat. *sonus* şi în limba română, iar în DEI V, p. 3677 se face precizarea că lat. *sonus* este „panromanzo, ma non rum. [eno]".

În anchetele efectuate pe teren pentru *Atlasul lingvistic român*, Sever Pop, la întrebarea din Chest. ALR I, nr. 1367 referitoare la noțiunea de „sunet, răsunet" a primit răspunsul (rămas în manuscris): *sun*, în două localități din Apuseni (pct. 93 şi 94), precum şi în Oltenia (pct. 874), iar din Bihor (pct. 80) a înregistrat expresia: „Marsă *sunu* pâm pădure" (apud DLR, s.v.)

Atestări ale cuvântului *sun* „sunet, glas puternic, răsunet, ecou" pe care le-am înregistrat recent (1980) în localitățile Ilia şi Baia de Criş (jud. Hunedoara), dar mai ales în localit. Câmp (jud. Bihor), de unde şi prezentăm următoarele exemple: „Vai! ce fainâ [sic] cântă clopotu la biserica din [satul] Călugări, că s-aude *sunu* lui

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

până departe păstă dealuri"; „Dacă strâgi tare din Coaste [vârf de deal], mere *sunu* [ecoul] până departe în Cicera Mare şi mai departe trece păstă Runc şi să gată în Cornet" – ne-au întărit convingerea că acest cuvânt persistă de-a lungul timpului, la nivel dialectal, până în zilele noastre.

TEÁCĂ. Termenul *teácă* s. f. moştenit din lat. *theca* (< gr. *θήχη*) circulă, într-o mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân mai ales sub formă de plural: *teci (de fasole)*, cu sensul de „păstaie".

Atlasele lingvistice regionale atestă prezenţa termenului *teacă* „păstaie" pe o mare, compactă şi unitară arie dialectală care acoperă aproape în întregime Oltenia şi jumătatea de vest a Munteniei, cu prelungiri de puncte cartografice, peste Bărăgan, până în Dobrogea (NALR – Olt., III, h. 470; ALRR – Munt. Dobr., III, h. 345).

Această arie lingvistică se continuă şi în graiurile din Banat (NALR – Ban., II, h. 359), precum şi în câteva localităţi din sud-estul Transilvaniei: pct. 446, 451, 454 (ALRR – Transilv., IV, h. 448) (vezi şi *Glosar Olt*., p. 112; *Glosar Munt*., p. 449).

Pe întinsul acestei mari arii dialectale sinonimul *păstaie* deşi câştigă tot mai mult teren, n-a reuşit însă să-l scoată din uzul vorbirii curente pe *teacă*, termen popular cu largă circulaţie la nivelul graiurilor locale.

La sud de Dunăre, în aromână şi meglenoromână (DDA, s.v.; Capidan, *Megl*., p. 292), termenul *teacă* circulă numai cu sensul primar, cunoscut atât în română, cât şi în restul lumii romanice, anume acela de „teacă" (fr. gaine; germ. „Scheide", (cf. PEW 1722; REW 8699).

După Bloch – Wartburg (*Dict*., p. 621), lat. *theca* „a servi en lat. pop. à désigner diverses sortes d'enveloppes" printre care şi pe acela de „cosse, gousse"; „Hülse" (păstaie, coajă, ghioacă) (cf. FEW XIII/1, p. 301–302).

La Varro, sintagma *theca grani* avea înţelesul de „balle de grain" (învelişul grăuntelui de grâu) (cf. Quicherat – Daveluy, s.v.; Guţu, s.v.).

În afară de română (cf. TDRG, s.v.; Şăineanu, DU, s.v.; CADE, s.v.; Scriban, s.v.; Ciorănescu 8571; DLR, s.v.; DEX, s.v.; MDA, s.v.), lat. *theca* are descendenţi în it. septentr. *tega* „baccello" (păstaie), „guscio" (coajă, înveliş); piem. *teja* „baccello"; camp. *techë* „fagiolino verde e tenero" (AIS VII, h. 1379: il guscio dei fagioli; DEI V, p. 3739; Devoto, p. 425). În sardă sunt consemnate formele: *téka, téga* „baccello, guscio dei legumi" (cf. DES, IV, p. 471).

Atlas linguistique de la France (ALF) înregistrează prezenţa formei *téko* „cosse (de fève, de pois etc.)" în graiurile occitane din departamentele: Landes, Gironde, Lot et G., Tarn et G., H. Gar., Ariège, Gers, H. Pyrèn, B. Pyrèn (cf. ALF, IX, h. 1518), iar atlasele lingvistice franceze regionale, atestă, la rândul lor, existenţa formelor: *téko, téke* etc. (cf. ALLOc., I, h. 242: cosse; ALG, I, h. 79: cosse) (vezi şi occit. *teca* „Schote" (păstaie) (REW 8699); „cosse, gousse" (păstaie) (Alibert, p. 655).

În spaniolă, J. Corominas (I, p. 317) consemnează formele: *ateca* „espuerta", *teca* „cajita".

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

VIPT. Un cuvânt învechit şi regional, moştenit din lat. *victus*, îl reprezintă termenul *vipt* s. n., pl. *vípturi*, având înţelesul de „produs, rod al pământului, recoltă, grâne, cereale, bucate, fructe”, fiind atestat în textele de limbă română veche în secolele XVI–XVII în Palia de la Orăştie, în Psalt. Scheiană, în Psalt. Hurmuzachi, la Dosoftei şi la Cantemir (cf. DLR, s.v.; vezi şi Hasdeu, *Limba română vorbită între 1550–1600*, I, Bucureşti, 1878, p. 311; Ov. Densusianu, *Histoire*..., în: *Opere*, II, Bucureşti, 1975, p. 801; Dosoftei, I, *Versuri*, Bucureşti, 1978, p. 528; Paul Miron, *Cantemirs Wortschatz*, p. 266; Viorica Pamfil, în CL, III, 1958, p. 232; Florica Dimitrescu, *Contrib*., p. 64, 241).

De la accepţiunea de „hrană, mâncare pentru oameni” s-a dezvoltat expresia *A lua / a ţine pe cineva în vipt* „a primi pe cineva în gazdă, în pensiune, asigurându-i locuinţă şi hrană zilnică”, cu largă răspândire în graiurile din vestul ţării, unde termenul *vipt* este cunoscut şi astăzi în expresii ca acestea pe care le-am auzit şi notat întocmai: *te bag în vipt, îţi dau costu tot* „te întreţin cu mâncare şi dormit” (localit. Hălmagiu, jud. Arad); *îl ţine pe vipt* „îi asigură pensiune completă” (localit. Ştei, jud. Bihor). Cu sensul de „cantitate de grâne, cereale care se duc la moară pentru a fi măcinate” *vipt* a fost semnalat de Viciu, *Glosar* (s.v.) în localităţile Crişcior şi Rovina din Apuseni: *ai vipturi la moară?; sunt multe vipturi la moară?*; Noi l-am înregistrat pe *vipt* în localităţile Baia de Criş şi Ţebea: *mă duc cu un vipt la moară* „un sac de grăunţe repartizat în părţi egale pe umeri, în faţă şi în spate”, iar în localitatea Hălmagiu (jud. Arad) cu sensul de „măsură pentru vamă la moară”.

Termenul *vipt* este cunoscut, de asemenea, în graiul de pe valea inferioară a Târnavelor, unde prezenţa acestuia a fost consemnată, cu mulţi ani în urmă, de Vasile Frăţilă (*Glosar*, p. 317) cu sensurile: **1º.** bucate; **2º.** întreţinere la internat (casă şi masă).

Vitalitatea lui *vipt* este valorificată şi în literatură, într-o elegie „parabola grâului”: „Şi iată că-n locul părinţilor / Celor ce-au apărat *viptul* / S-au pus numele corăbiilor / Şi armiile; şi-al neguţătorilor / Ce-l furau” (Ion Gheorghe, *Elegii politice*, [Buc., 1980], p. 191).

La sud de Dunăre, *vipt* este cunoscut în toate cele trei dialecte româneşti. Astfel, în aromână, Tache Papahagi (DDA, s.v.) consemnează prezenţa formei *yíptu*, s. n., pl. *yípturi* „cereale” (céréales, surtout du blé, du froment).

La meglenoromâni este înregistrată forma *ghipt* (pl. *ghíptur*), s. n. „grâne, cereale” (P. Papahagi, *Megl*., p. 216; Candrea, *Glosar megl*., p. 401: *ǵipt* (pl. *ǵíptur*) „grâne, cereale care se duc la măcinat”; Capidan, *Megl*., p. 139; Wild, *Sprachatlas*, h. 68: das Getreide: *i̯iptu*: pct. 7; P. Atanasov, *Megl*., p. 49: *ǵ[í]ptu* „cereale, vipt”.

Existenţa lui *vipt* în istroromână se bucură de o recentă şi amplă prezentare la Frăţilă – Bărdăşan, *Istr.*, p. 315, astfel încât o nouă înşirare a bogatei liste de atestări ar deveni superfluă. Aş menţiona totuşi contribuţia lui Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român*, Iaşi, 1874; vezi şi ediţia a II-a, Bucureşti, 1900, s.v. *vipt*, *iipt* „Lebensmittel”.

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

Etimonul rom. *vipt*: lat. *victus* a fost unanim acceptat în dicţionare, începând cu Cihac şi continuând cu PEW 1905, TDRG, REW 9315, Şăineanu (*DU*), CADE, Scriban, Ciorănescu 9288, DEX, DLR, MDA, Mihăescu, *La romanité*, p. 239).

În latină *victus, -us*, s. m. (*vivo, -ere*) este atestat la Cezar, Cicero şi Virgiliu cu sensul de „nourriture, subsistance, vivres, aliments" (Quicherat – Daveluy, s.v.; Ernout – Meillet, s.v.; Guţu, s.v.).

În romanitatea occidentală, lat. *victus* are urmaşi în it. *vitto* (DEI V, 4073; Devoto, s.v.), sp. *vito* (REW 9315), sp. „*victo*, raro, del lat. *victus, -us*, id., derivado de *victum*, supino de *vivere*" (J. Corominas IV, 755).

După FEW, XIV, p. 418–419; „Zu dem lt. nomen *victus* „nahrung" trat im spätlt. bei Apulejus und im Cod. Justin. das adj. *victualis* „auf die nahrung bezüglich", dessen plur. neutr. *victualia* sich seit der Vulgata mit der bed. „lebensmittel" verselbständigte. Daraus ist als kollektives fem. sing. das fr. *vitaille* entlehnt", (atestat la 1138).

Tot în *victualia*, din latina târzie, îşi au sorgintea şi castil., cat. *vitualla*, pg. *bitalha* (cf. Garcia de Diego 7159; Corominas, IV, 755).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE*

Candrea, *Glosar megl*. = I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român*, în Grai şi suflet", VI, 1933–1934.

Capidan, *Megl*. = Theodor Capidan, *Meglenoromânii*. III. *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, [1935].

Constantinescu, *Dicţ. onom*. = N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, [Bucureşti], 1963.

Drăganu, *Etimologii* = N. Drăganu, *Etimologii*, în „Dacoromania", III, 1923.

Frăţilă, *Glosar* = Vasile Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", A, Lingvistică, Iaşi, 1983–1984.

Frăţilă – Bărdăşan, *Istr.* = Vasile Frăţilă (coord.) şi Gabriel Bărdăşan, *Dialectul istroromân. Structuri etimologice*, Timişoara, 2010.

Giurescu, *Istoria pescuitului* = Const. C. Giurescu, *Istoria pescuitului şi a pisciculturii în România*, Bucureşti, 1964.

Gorovei, *O samă de cuvinte* = Artur Gorovei, *O samă de cuvinte din munţii Sucevei*, în „Şezătoarea", III, Fălticeni, 1893.

Graiuri româneşti = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului*. *Texte şi glosar*, Bucureşti, 2000.

Ioniţă, *Lexic din Câlnic* = Vasile Ioniţă, *Lexic dialectal din Câlnic (jud. Caraş-Severin)*, în „Studii de limbă, literatură şi folclor", II, Reşiţa, 1971.

Iordache, *Ocupaţii tradiţionale* = Gh. Iordache, *Ocupaţii tradiţionale pe teritoriul României*. *Studiu etnologic*, II, Craiova, 1986.

Marian, *Satire* = S. Fl. Marian, *Satire poporane române*, Bucureşti, 1893.

* Pentru alte abrevieri bibliografice, v. FD, XXVII, 2008, p. 101–109.

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)

Mihăescu, *La romanité* = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti, 1993.
Miheş, *Satul Meziad* = Petru Miheş – Livia Miheş Papiu – Mircea Miheş, *Satul Meziad. Pagini de monografie*, Ştei, 2009.
Miron, *Wortschatz* = Paul Miron, *Der Wortschatz Dimitrie Cantemirs*, Frankfurt am Main, 1978.
Papahagi, *Cercet. Apuseni* = Tache Papahagi, *Cercetări în munţii Apuseni*, în „Grai şi suflet", II, 1925.
Petrovici, *Folclor din Scărişoara* = Emil Petrovici, *Folclor de la moţii din Scărişoara*, în „Anuarul arhivei de folklor", V, 1939.
Puşcariu, *Însemnările autorului* = Sextil Puşcariu, *Însemnările autorului de pe exemplarul propriu de lucru* din „Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Das lateinische Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen" (Heidelberg, 1905), Bucureşti, 1995.
Rosetti, *Rom. din Alb*. = Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, în „Grai şi suflet", IV, 1929–1930.
Saramandu, *Aromâna în Dobrogea* = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, 2007.
Sevastos, *Poveşti* = Elena Sevastos, *Poveşti*, Iaşi, [f. an].
Teleor, *Schiţe umoristice* = Dum. Teleor, *Schiţe umoristice*, Bucureşti, [f. an].
Texte Bistriţa-Năsăud = Maria Marin, Marilena Tiugan, *Bistriţa-Năsăud. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, 1987.
Tocilescu, *Mater. folk*. = Gr. C. Tocilescu – Christea N. Ţapu, *Materialuri folkloristice*, Bucureşti, 1890.
Ţiganiada = Ion Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, Bucureşti, 1985.
Wild, *Sprachatlas* = Beate Wild, *Meglenorumänischer Sprachatlas*, Hamburg, 1983.

MOTS HÉRITÉS DU LATIN DANS LES PARLERS ROUMAINS ACTUELS (X)

RÉSUMÉ

On continue la recherche dialectale plus ample que nous avons menée dans les dernières années sur les mots régionaux hérités du latin.

En s'appuyant sur de nouvelles sources d'investigation, premièrement sur les cartes des atlas linguistiques régionaux, on examine la diffusion actuelle, au niveau dialectal panroman, des descendents du lat.: rom. *a depăra* < lat. **deparare*; rom. *pedestru* < lat. *pedester, -tris*; rom. *poarcă* < lat. *porca*; rom. *reţea* < lat. *rete*, *retis*; rom. *a rugi* < lat. *rugire*; rom. *sun* < lat. *sonus*; rom. *teacă* < lat. *theca*; rom. *vipt* < lat. *victus*.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-A15310 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:26 UTC)